

Ն. ԹԱՀՄԻԶՅԱՆ

ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԱՍՅԱՆ ԿԱՆԽԱԳՈՒՅՆ ԳՐԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԾԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Խոսքը Կոմիտասի 1893 թվականի հոգևոր երգերի ժողովածուի մասին է:

Այն ընդհանուր առմամբ համառոտ բնութագրել ենք արդեն, առաջ բերել լրիվ տիտղոսաթերթը, նյութերի ցանկը (16 կտոր) ու երկու երգի փոխադրությունը եվրոպական ձայնանիշերի¹:

Շարունակում ենք այս վերջին աշխատանքը, մաս առ մաս ներկայացնելու համար ողջ ժողովածուն (հիշյալ ցանկում հաստատագրված հերթակարգի համաձայն):

- 1.—«Հաիկ մի պայծառ տեսի».
- 2.—«Ահեղ ձայնս որ ես լրուայ».
- 3.—«Հաւուն հաւուն արթնացեալ»:

Երեքն էլ Գրիգոր Նարեկացու տաղերն են:

Առաջինը «Հաիկ»-ի ինչպես կոմիտայան², այն-

պես էլ առհասարակ հայկական հնոր ձայնագրության եվրոպական հիշերով երբևէ իրագործված գրառում-

տեղում, նյութ № 336. այստեղ նյութին կից կա նաև եղանակի փոխադրությունը եվրոպական ձայնանիշերի, որ կատարել է Կ. Մանկասարյանը, և որը կարիք ունի խմբագրման ու ճշգրտման): Եվ երրորդը՝ նույնի արտագրությունը, որ կատարել է Սպ. Մելիքյանը, հոգևոր մի երկու այլ երգերի հետ միասին, վերջում տեղեկացնելով հետևյալը. «Երգեց Գառնակերյան, ձայնագրեց Կ. վ. Գևորգյան, արտագրեց Ս. ս. Մելիքյան» (նույն տեղում, նյութ № 339): Ընդհանուր առմամբ այս տարբերակը, որն ստեղծված պետք է լինի մինչև 1904 թվականը, զգալիորեն ավելի կատարյալ է, հատկապես եղանակի ելևէջային զարգացման բուն պատկերը վերագտնելու առումով Սակյան, սրանով էլ չբավարարվելով, Կոմիտասը մի երրորդ անգամ անդրադարձել է «Հաիկ»-ին, ի վերջո ինքն էլ երգել է այն, տաղի նաև կատարողական առանձնահատկությունների փայլուն իմացությամբ, ու գրառել տվել ձայնասկավառակի վրա, որ վերաբերում է երաժշտի գործունեության վերջին շրջանին (բարեբախտաբար, «Հաիկ»-ի գրառումով ձայնասկավառակներից մեկը մինչև այժմ էլ պահպանված է Կոմիտասի երևանյան դիվանում): Այս երրորդ տարբերակում է, որ լրիվ բացահայտված են «Հաիկ»-ի կոթողային գծերը: Այն, Կոմիտասի երգածից ձայնագրելով, հրատարակել է Մ. Աղայանը (տես Կոմիտաս, Ազգագրական ժողովածու, հատ. 2, կազմ. Մ. Աղայան, խմբ. Զ. Կուշնարյան, Երևան, 1950, էջ 100):

¹ «Էջմիածին», 1969, ԺԲ, էջ 56 (Նշխարներ հայոց հոգևոր եղանակների կոմիտայան գրառումներից):

² Եղանակը ճշտությամբ ձայնագրելով Ս. վրդ. Ամատունու երգածից, Կոմիտասը այն իրավացիորեն համարել է տվյալ տաղի երաժշտական բաղկացուցիչ տակալին մոտավոր մի մարմնավորումը և շարունակել որոնումները՝ մեղեդիական կերպարի ավելի հարգաատ դրսևորմանը հասնելու նպատակով: Այդ ճանապարհի վրա մի հնոր փուլ է գոյացնում նույն տաղի եղանակի Կոմիտասի ձեռագրերում պահպանվող մեկ այլ տարբերակը, որին հանդիպեցինք երեք նյութերի մեջ: Առաջինը՝ եղանակի ձայնագրության սևագիրն է, հայկական հիշերով (ԳԱԹ, Կոմիտասի դիվան, նյութ № 1540): Երկրորդը՝ դրա մաքրագիրը (նույն

Եվիցի հնագույնը է³ և անցյալում հրատարակված չի
էլի:
Եվիցի հնագույնը, որը ձայնագրված է Գեորգ ար. Արբա-
յանի Ռշտունու երգածից, Նարեկացու «Ես ձայն
մեղիմուն» տաղի «փոխ» կոչված մասն է⁴: Սրանից
մեղիմունացու գոն է եղել Կոմիտասը և մի տարի
քննադատական ոչ մեծ շտկումներով, բայց դարձյալ
մեղիմուն ձայնանիշներով⁵:

³ Բացի կոմիտասյան գրառումներից, գոյություն ու-
նի «Հալի»-ի եղանակի երկու այլ տարբերակների
ձայնագրությունները եւ: Մեկն իրագործել է տակա-
նի Մ. քն. Խումաշյանը՝ Լ. քն. Նախաշյանցի կա-
րգարումից (տես Ձայնագրեալ Տաղարան, Վաղարշա-
պատ, 1900, էջ 24—25): Մյուսը հրատարակվել է
«Մանթա» տարեգրություն (Հալեպ, 1926), որտեղից և
ստորագրվել է Էդ. Հակոբյանը (տես Հայկական պա-
տարագի տաղեր և մեղեդիներ, Գանիրե, 1963, էջ
(3)):

⁴ Ընդհանրապես ասած, հիշյալ տաղը միջնադար-
նան գրչագրերում եւ բաժանված է լինում երկու մա-
ն. տաղ կամ մեղեդի և յորդորակ կամ փոխ, տար-
բեր խազալորումներով: Ըստ որում, գրչագրերի մի
նմանում յորդորակը կամ փոխը սկսում է «Չամուրս իմ
սակել կամի» երկատողից (տես Մաշտոցի անվան
Մատենադարան, ձեռ. № 5328, էջ 183բ, № 4350,
էջ 138ա, № 425, էջ 49ա), իսկ մյուսում՝ հենց «Ամեղ
սպանս որ ես լուսայ» խոսքերից (նույն տեղում, ձեռ.
№ 4117, էջ 220ա, № 428, էջ 186ա, № 426, էջ 82բ,
№ 4767, էջ 171բ):

⁵ Տես Կոմիտաս, Հայոց եկեղեցական եղանակնե-
րը, «Արարատ», 1894, № 7, էջ 223 (տարիներ վերջ
մինչև «Արարատ»-ում տպագրվածը եվրոպական
ձայնանիշների փոխադրեց Ռ. Թերլեմեզյանը. տես
Կոմիտաս, հոդվածներ և ուսումնասիրություններ, Ե-
րևան, 1941, էջ 107):

Երրորդը նույնպես գրաված է Աբրահամյան
Ռշտունու երգածից: Դատելով պահպանված նյութե-
րից, դրա ձայնագրությանը Կոմիտասը այլևս չի անդ-
րադարձել, հավանաբար այն համարելով հիմնակա-
նում ավարտված: Եվ իրոք, սույն գրառումը բացա-
ռիկ է նույն տաղի եղանակի երկու այլ տարբերակնե-
րի համեմատությամբ⁶, և որպես Կոմիտասի դիվանի
նյութ հրատարակվում է առաջին անգամ⁷:

⁶ Բնագրվող տաղը («Հալուն, հալուն») առաջին
անգամ ձայնագրել է Ն. Թաշճյանը, անհասկանալի
պատճառներով զանց առնելով բանաստեղծության
առաջին տողը (տես Ձայնագրեալ երգեցողությունը
սրբոյ պատարագի, Վաղարշապատ, 1878, էջ 99—
101): Ձայնագրությունը կատարված է մասնագիտա-
կան բարձր մակարդակով: Բայց, անկախ դրանից,
գրաված եղանակը, ի տարբերություն Կոմիտասի
ձայնագրածի (որ ավելի հարազատ է Նարեկացու
ոգուն ու ժամանակին), արտացոլում է հայ տաղեր-
գության 12—13-րդ դարերին հատուկ մակարդակը
և, մասնավորապես, կիլիկյան երաժշտական նուրբ
նշանակը: Մի տարբերակ էլ հրատարակել է Էդ. Հա-
կոբյանը (տես Հայկական պատարագի տաղեր և
մեղեդիներ, էջ 23), Կ. Պոլսում կենցաղավարած ե-
ղանակով, որը սակայն, ցույց է տալիս երգի խան-
գարման մի վիճակը:

⁷ «Էջմիածին» ամսագրում մի քանի տարի առաջ
տարագրվածը (1966, Դ) տաղիս՝ Ռ. Աթայանի կող-
մից թեթևակի խմբագրված ու մշակված մի պատ-
կերն է, որ պետք էր առաջ բերել՝ նախապես հան-
րության սեփականությունը դարձնելով բուն իսկ կո-
միտասյան նյութը:

ՀԱՆԻԿ

Այդ ծովը Բի

Հա-հիկ մի պայ-ծառ

տե պի առ

ճը-մաճ. առ - ճը - մա - ճիդ

ոկ դու

ճը - մաճ -

դու ճը - մաճ:

ԱՆԵՂ ՉԱՅՆՈ

Մամուր Բ4

Ա - հեղ ծայցս.

որ ես լը ուայ

սա քա - Կե զա - մուրս

որ ու Գիմ:

ՀԱՅԻՈՒՆ ՀԱՅԻՈՒՆ

Մամուր Դ2 և Ա4

Հա - տուց. հա -

տուց արթ - Գա -

ցեալ դի - տե - Լով

զհե - քա - Գուս.